

Rozwój turystyki w wybranych parkach krajobrazowych Polski w świetle koncepcji cyklu ewolucji obszarów turystycznych

The tourism development in chosen Polish landscape parks in the light of the concept of a tourist area cycle of evolution

Mariusz Kistowski, Joanna Kowalczyk

Uniwersytet Gdański, Instytut Geografii, Katedra Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska
ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, Polska
e-mail: geomk@univ.gda.pl

Abstract. The study concerning tourism development in Polish landscape parks coherence with rules of sustainable development and place of parks in tourist area cycle of evolution. The value of Bartje-Defert indicator for parks was calculated, too. Ten landscape parks in different landscape zones were chosen for particular studies. There are great differences between intensity of tourist infrastructure and movement in study parks. The greatest are in parks with most advantageous conditions for summer (seaside, lakeland) and winter (mountain) tourism. The Sobibór (Polesie Plain) and Tuchola (Pomerania) landscape parks are on the early phase of tourist area cycle of evolution. The Vistula Sandbar Landscape Park on the seaside of Gulf of Gdańsk is the nearest to collapse phase, because of overinvestment and overcrowding. The highest grades for sustainable tourism rules implementation were assigned to Opawskie Mountains (Opole region), Chęciny–Kielce and Sobibór landscape parks, and the lowest to: Tuchola, Łągów, Kazimierz and Beskid Śląski landscape parks. The better protection plans, broader powers for landscape parks' boards, more education and new directions of tourism (agro-, eco-, cultural-tourism), should be implemented for improvement of this situation.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, parki krajobrazowe, cykl ewolucji obszaru turystycznego
Key words: sustainable tourism, landscape parks, tourist area cycle of evolution

Wprowadzenie

Parki krajobrazowe, których dotychczas utworzono w Polsce 120, na obszarze zajmującym 8.5% kraju, położone są w regionach najbardziej atrakcyjnych turystycznie. Wynika to z istnienia walorów wizualno-estetycznych i użytkowych krajobrazu, stanowiących jeden z motywów powołania większości parków, które są równocześnie istotnym elementem przyciągającym turystów (Kistowski, Śleszyński 2010). W efekcie powstaje silna presja na walory przyrodnicze i krajobrazowe parków, wynikająca z zagospodarowania i ruchu turystycznego, skutkująca ich degradacją, a w dalszej konsekwencji obniżeniem atrakcyjności turystycznej. Powstają zatem kolizje i konflikty pomiędzy celami ochronnymi a społeczno-gospodarczymi parków, których następstwem jest nie tylko utrata walorów przyrodniczych i krajobrazowych, ale również regres rozwoju turystyki, która traci naturalne podstawy realizacji. Procesy te były przedmiotem badań wielu geografów, m.in. Miki (2004) i Kistowskiego (2009) oraz Butlera (1991). Ten ostatni autor wraz ze Stansfieldem jest twórcą koncepcji cyklu ewolucji obszaru turystycznego (Butler 1980), uwzględniającego relacje w układzie przyroda – społeczeństwo – turystyka. Model obejmuje kilka faz rozwoju obszarów turystycznych – od etapu eksploracji, w którym następuje rozpoznanie terenu, poprzez wprowadzenie, rozwój i konsolidację, która polega na

optymalnym w danych warunkach rozwoju zagospodarowania i ruchu turystycznego. Od charakteru procesów rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym również intensywności i czasu trwania antropogenicznej presji na środowiska, zależy, jak długo będzie trwał etap konsolidacji oraz czy po fazie stagnacji (stabilizacji) rozwoju turystyki nastąpi regres (upadek) tej funkcji, czy też postęp polegający na odrodzeniu rozwoju turystyki, np. wskutek zwiększenia pojemności turystycznej terenu lub ewolucji form turystyki.

Biorąc pod uwagę założenia tego modelu, wykorzystując publikacje i materiały niepublikowane, których większość wymieniono na początku trzeciej części artykułu, oraz stosując dane statystyczne pochodzące z Banku Danych Lokalnych GUS, niezbędne między innymi do obliczenia tzw. wskaźnika Baretje'a i Deferta (Kowalczyk 1997) odnoszącego liczbę miejsc noclegowych lub liczbę turystów wypoczywających równocześnie na danych obszarze do liczby mieszkańców tego obszaru, wybrano 10 parków krajobrazowych Polski położonych w różnych strefach przyrodniczych kraju. W ich obrębie dokonano rozpoznania istniejących form ruchu turystycznego, elementów zagospodarowania turystycznego i problemów dotyczących presji turystyki na środowisko oraz dokonano oceny zgodności tych czynników z zasadami turystyki zrównoważonej, która powinna dominować w parkach krajobrazowych. Podjęto również próbę wskazania faz cyklu ewolucji obszaru turystycznego, w których znajdują się analizowane parki. Badania kameralne i terenowe były prowadzone w latach 2010–2011 (Kowalczyk 2011). W celu odniesienia sytuacji turystyki panującej w parkach do zasad realizacji turystyki zrównoważonej, przyjęto dwa następujące założenia:

1. Im mniejsza wartość wskaźnika Baretje'a i Deferta (stosunek liczby miejsc noclegowych do liczby mieszkańców parku), tym turystyka w parku krajobrazowym rozwija się w większej zgodności z zasadami zrównoważonego rozwoju.
2. Turystyka znajdująca się w fazie wprowadzenia, rozwoju lub odrodzenia, zgodnie z teorią cyklu ewolucji obszaru turystycznego sprzyja bardziej kształtowaniu zrównoważonych modeli rozwoju turystyki w parkach krajobrazowych, niż turystyka znajdująca się w fazach konsolidacji, stagnacji lub upadku.

W powszechnej opinii wielu badaczy (np. Kistowski 2004) i praktyków (np. Broda 2005), parki krajobrazowe powinny stanowić najważniejsze „poligony” wdrażania zasad turystyki zrównoważonej. Ten typ turystyki wymaga zgodności z zasadami rozwoju zrównoważonego, harmonii z rozwojem lokalnym i dopuszcza wykorzystanie obszaru turystycznego nieprzekraczające granic odporności środowiska przyrodniczego. Ogólne zasady zrównoważonej turystyki, sformułowane przez Światową Radę Podróży i Turystyki (WTTC) oraz UNWTO w Agendzie 21 dla Podróży i Gospodarki Turystycznej, obejmują m.in. (Warszyńska 2006):

- zachowanie zasobów środowiska przyrodniczego oraz rdzennej kultury regionów,
- promowanie zachowań proekologicznych wśród wszystkich użytkowników obszaru turystycznego: turystów, obsługi ruchu turystycznego i mieszkańców,
- promowanie zdrowego, aktywnego trybu życia w harmonii ze środowiskiem,
- włączenie społeczności lokalnej w rozwój turystyki i czerpanie z niej korzyści.

Zasady te, uszczegółowione w Deklaracji Berlińskiej (1997), przedstawione w tabeli 3, stanowiły kryteria oceny poziomu równoważenia turystyki w wybranych parkach.

Ogólna charakterystyka badanych parków

Wśród dziesięciu badanych parków uwzględniono jeden nadmorski (Mierzeja Wiślana), cztery pojezierne (Łagowski, Tucholski, Mazurski, Pojezierza Łęczyńskiego), jeden położony w terenie mokradłowo-bagiennym (Sobiborski), dwa wyżynne (Chęcińsko-Kielecki i Kazimierski) oraz dwa górskie (Beskidu Śląskiego, reprezentujący góry średnie i Góry Opawskie, położony w krajobrazie gór niskich).

Pod względem powierzchni trzy z analizowanych parków można zaliczyć do obiektów dużych (250–550 km²), cztery – do średnich (100–250 km²), a trzy są małe (poniżej 100 km²). Znacznie zróżnicowane jest użytkowanie ziemi i pokrycie terenu parków. Sześć obiektów należy do typowo leśnych, gdzie kompleksy leśne zajmują co najmniej 65% terytorium (parki: Mierzeja Wiślana, Łagowski, Sobiborski, Góry Opawskie) lub nawet, jak w przypadku parków: Tucholskiego i Beskidu Śląskiego, blisko 90%, jeden cechuje się krajobrazem leśno-jeziornym (Mazurski), w dwóch przeważają użytki rolne, zajmujące od 45 do 70% powierzchni (Chęcińsko-Kielecki, Kazimierski), a jeden – Pojezierze Łęczyńskie – cechuje względnie zrównoważony udział wód stojących, lasów, pól uprawnych oraz łąk i pastwisk.

Presja turystyczna na parki, wyrażona natężeniem zagospodarowania (miejsca noclegowe) i ruchu turystycznego (liczba udzielonych noclegów), wykazuje ogromne różnice. Teoretycznie, w świetle danych GUS, największa presja zagraża PK Beskidu Śląskiego z ponad 15 tys. miejsc noclegowych i średnio 2 mln udzielonych w roku noclegów, jednak 95% tych miejsc położonych jest w sąsiedztwie, głównie w otulinie parku, a on sam użytkowany jest przez turystów bardzo nierównomiernie. Drugi pod względem presji turystycznej jest Mazurski PK z blisko 7 tys. miejsc noclegowych i pół milionem udzielonych rocznie noclegów, a trzeci – PK Mierzeja Wiślana – odpowiednio 4.4 tys. miejsc i ponad 200 tys. udzielonych noclegów w roku. Relatywnie najmniejsza intensywność turystyki pobytowej cechuje parki: Tucholski, Pojezierze Łęczyńskie i Sobiborski, z zastrzeżeniem, iż dane gromadzone przez GUS dotyczą tylko większych obiektów noclegowych, z pominięciem kwater prywatnych, w tym agroturystycznych, małych pensjonatów oraz indywidualnych domów letniskowych, które w kilku analizowanych parkach stanowią dominujący typ bazy noclegowej.

Tab. 1. Podstawowe informacje dotyczące analizowanych parków krajobrazowych

Tab. 1. The essential information for study landscape parks

Lp.	Nazwa parku	Województwo	Typ krajobrazu	Obszar parku (ha)	Liczba miejsc noclegowych (2008)	Liczba udzielonych noclegów (2008)
1	Mierzeja Wiślana	pomorskie	nadmorski	4410	4401*	209 668*
2	Tucholski	kujawsko-pomorskie	mtodoglacjalny sandrowy	36 983	648	22 893
3	Mazurski	warmińsko-mazurskie	mtodoglacjalny sandrowy	53 655	6616	472 288
4	Łagowski	lubuskie	mtodoglacjalny pagórkowaty	4929	1641	94 118
5	Pojezierze Łęczyńskie	lubelskie	równin torfowo-bagiennych	11 816	502	10 625
6	Sobiborski	lubelskie	równin torfowo-bagiennych	10 000	228	4732
7	Chęcińsko-Kielecki	świętokrzyskie	wyżyn węglanowych i gipsowych	20 505	2588	232 464
8	Kazimierski	lubelskie	wyżyn lessowych	14 961	2471	237 308
9	Góry Opawskie	opolskie	pogórzy i gór niskich	5051	1880	155 379
10	Beskidu Śląskiego*	śląskie	gór średnich	38 620	15 531	2 076 025

*liczba miejsc noclegowych i udzielonych noclegów dotyczy głównie otuliny parku

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem danych BDL GUS

Source: Authors' study with application of LDB of CSO

Biorąc pod uwagę formę administrowania parkami, osiem z nich podlega zarządom wojewódzkim, przy czym w sześciu na terenie parków lub w sąsiedztwie położone są oddziały zarządów. Dwa parki (Tucholski i Mazurski) posiadają zarządy indywidualne. Ważnym kryterium wyboru parków do badań było sporządzenie dla nich planów ochrony (zatwierdzonych, będących na etapie projektu lub unieważnionych, ale nie starszych niż 10 lat), ponieważ stanowią one istotne źródło danych dotyczących dotychczasowego oraz koncepcji przyszłego rozwoju turystyki.

Rozwój turystyki w parkach w świetle zasad rozwoju zrównoważonego

Na podstawie szerokiej bazy źródłowej dokonano analizy dotychczasowego rozwoju turystyki w wybranych parkach krajobrazowych oraz planów w tym zakresie. W szczególności wykorzystano operaty turystyczne zawarte w planach ochrony, strategię rozwoju turystyki oraz opublikowane rezultaty badań prowadzonych na części obszarów. Ze względu na ograniczone ramy artykułu pominięto omawianie poszczególnych parków, ograniczając się do wskazania źródeł informacji. Dla PK Mierzeja Wiślana był to Projekt Planu Ochrony (2006) i badania Kistowskiego (2009), w Tucholskim PK głównie badania własne, w Mazurskim PK projekt Planu Ochrony (2010), w Łagowskim PK operat zagospodarowania turystycznego z Planu Ochrony (Piekarski 2005), dla PK Pojezierza Łęczyńskiego plan ochrony (Radwan et al. 1993) oraz opracowanie Harasimiuka z zespołem (1998), w Sobiborskim PK plan ochrony parku wykonany pod kierunkiem Chmielewskiego (2000), w tym operat turystyczny Michalaka (2000), w Chęcińsko-Kieleckim PK operaty do planu ochrony parku, w szczególności zagospodarowania turystycznego, autorstwa Cieszewskiej i Siateczki (2009), w Kazimierskim PK studia Nowackiej (1992) oraz Plan Ochrony (1998), w PK Gór Opawskich badania Badory (2008) oraz operat zagospodarowania turystycznego do planu ochrony (Wyszyński 2010), a w PK Beskidu Śląskiego badania Miki (2004) i Warszzyńskiej (2006).

Na podstawie danych BDL GUS, wymienionych opracowań oraz stron internetowych parków krajobrazowych i organizacji turystycznych, dla sześciu badanych parków udało się określić wartość mierników zagospodarowania turystycznego, a na ich podstawie wartość wskaźnika Baretje'a i Deferta, informującego o presji turystyki na środowisko społeczne analizowanych regionów (tabela 2). W pozostałych parkach wielkość bazy noclegowej i wartość wskaźnika określono orientacyjnie. Wynosiła ona 0.91 w PK Mierzei Wiślanej, 0.02 w Sobiborskim PK, 0.06 w Kazimierskim PK (ale dla samego Kazimierza Dolnego 0.21) i 0.05 w PK Beskidu Sądeckiego. W świetle uzyskanych wyników można stwierdzić, że największa presja na środowisko społeczne i częściowo przyrodnicze występuje w parkach krajobrazowych: Mierzei Wiślanej, Łagowskim i Mazurskim. Przeciętna presja ma miejsce w parkach: Pojezierza Łęczyńskiego, Kazimierskim, Gór Opawskich i Beskidu Śląskiego, a niska w Tucholskim, Sobiborskim i Chęcińsko-Kieleckim, chociaż ten ostatni położony jest w sąsiedztwie miasta wojewódzkiego.

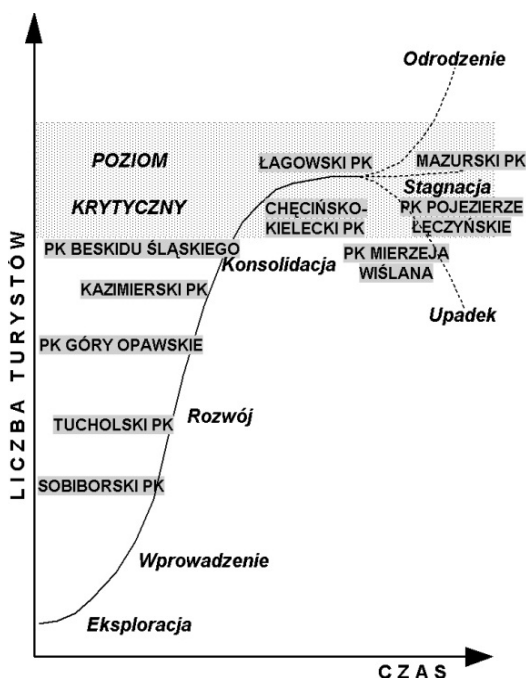
Analiza materiałów źródłowych oraz obliczone wartości wskaźnika Baretje'a i Deferta pozwoliły na podjęcie próby określenia pozycji badanych parków w cyklu ewolucji obszaru turystycznego Stansfielda – Butlera (ryc.1). Wynika z nich, że we wczesnej fazie rozwoju znajduje się Sobiborski PK, a stosunkowo dynamiczny rozwój ma miejsce w parkach: Tucholskim i Gór Opawskich. Na pozostałych obszarach, które osiągnęły lub są bliskie osiągnięcia krytycznego poziomu rozwoju turystyki, zaznacza się jej stagnacja, co oczywiście nie oznacza, że turystyka nie jest realizowana z określoną, często wysoką intensywnością, czego przykład może stanowić Mazurski PK. Trudno prognozować dalsze kierunki ewolucji turystyki w obrębie analizowanych parków. Można zaryzykować opinię, że wśród badanych obiektów najbardziej zagrożony wejściem w fazę upadku turystyki w związku z przeinwestowaniem i nadmiernym zagęszczeniem ruchu turystycznego jest PK Mierzei Wiślanej. Trzeba jednak pamiętać, że wśród polskich parków krajobrazowych są obszary znacznie bardziej narażone na degradację środowiska powodowaną przez ruch turystyczny, np. Nadmorski PK położony również nad Zatoką Gdańską czy też niektóre parki jurajskie, położone między Krakowem a Częstochową.

Tab. 2. Wartości wskaźników zagospodarowania turystycznego w wybranych parkach krajobrazowych w I dekadzie XXI w.
 Tab. 2. The value of tourist infrastructure indicators for chosen landscape parks in the first decade of XXI century

Parki krajobrazowe	Mierniki zagospodarowania turystycznego	Typy obiektów turystycznych					Łączna liczba obiektów lub miejsc noclegowych	Wartość wskaźnika Baretje'a i Deferta
		hotele, pensjonaty	ośrodki wypoczynkowe	kempingi i pola biwakowe	schroniska młodzieżowe	kwatery prywatne i agroturystyczne		
Tucholski	Liczba obiektów turystycznych	9	13	8	-	25	55	0.015
	Liczba miejsc noclegowych	140	726	190	-	297	1353	
	Udział typów obiektów (%)	10	54	14	-	22	100	
Mazurski	Liczba obiektów turystycznych	9	11	2	2	15	39	0.13
	Liczba miejsc noclegowych	1365	4030	65	325	715	6500	
	Udział typów obiektów (%)	21	62	1	5	11	100	
Łagowski	Liczba obiektów turystycznych	7	10	3	1	21	42	0.32
	Liczba miejsc noclegowych	222	710	132	78	189	1331	
	Udział typów obiektów (%)	17	53	10	6	14	100	
Pojezdzie-rze Łęczyńskie	Liczba obiektów turystycznych	1	2	-	-	6	9	0.06
	Liczba miejsc noclegowych	90	320	-	-	44	454	
	Udział typów obiektów (%)	20	70			10	100	
Chęcińsko-Kielecki	Liczba obiektów turystycznych	1	5	3	1	17	27	0.10
	Liczba miejsc noclegowych	50	1475	350	400	200	2475	
	Udział typów obiektów (%)	2	60	14	16	8	100	
Góry Opaw-skie	Liczba obiektów turystycznych	10	18	3	3	22	56	0.06
	Liczba miejsc noclegowych	426	2255	460	154	291	3586	
	Udział typów obiektów (%)	12	63	13	4	8	100	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wielu źródeł

Source: Authors' study on the base of many sources

Ryc. 1. Miejsce badanych parków krajobrazowych w cyklu ewolucji obszaru turystycznego Stansfielda – Butlera

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem schematu Butlera (1980)

Fig. 1. The position of study landscape parks in Stansfield-Butler tourist area cycle of evolution

Source: Authors' study with application of Butler's (1980) outline

Biorąc pod uwagę przeprowadzoną analizę oraz założenia przedstawione na wstępie artykułu i zasady turystyki zrównoważonej, dla terenu analizowanych parków podjęto próbę bonitacyjnej oceny poziomu wdrażania tych zasad sformułowanych w Deklaracji Berlińskiej (1997). Została ona zaprezentowana w tabeli 3.

Ocena wskazuje, że najwyższy poziom wdrażania zasad turystyki zrównoważonej ma miejsce w PK Gór Opawskich, a znaczny jest również w Chęcińsko-Kieleckim i Sobiborskim. Najślabiej są one wdrażane w parkach krajobrazowych: Tucholskim, Łagowskim, Kazimierskim i Beskidu Śląskiego. Należy jednak zastrzec, że oceny dokonano na podstawie niepełnych danych, a szczegółowe badania mogą wpłynąć na ich weryfikację. Wśród najczęściej realizowanych zasad turystyki zrównoważonej znalazły się: promowanie przyjaznych środowisku form aktywności turystycznej oraz monitoring wpływu turystyki na środowisko. Natomiast najrzadziej wprowadzane takie zasady i działania, jak: uwzględnianie wskaźników środowiskowych służących planowaniu turystyki zrównoważonej, monitoring istniejącego ruchu turystycznego oraz współpraca międzysektorowa w zakresie równowagi rozwoju turystyki.

Tab. 3. Bonitacyjna ocena poziomu wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju turystyki w badanych parkach krajobrazowych

Tab. 3. Quality evaluation of sustainable tourism implementation level in study landscape parks

Zasady zrównoważonego rozwoju turystyki według Deklaracji Berlińskiej (1997)	Parki krajobrazowe									
	Mierzeja Wiślana	Tucholski	Mazurski	Łagowski	Pojezierze Łęczyńskie	Sobiborski	Kazimierski	Chęcińsko-Kielecki	Góry Opawskie	Beskidu Śląskiego
Promowanie przyjaznych środowisku form aktywności turystycznej przynoszących korzyści społeczności lokalnej	3	3	3	2	2	3	2	2	3	2
Uwzględnianie wskaźników środowiskowych służących planowaniu zrównoważonej turystyki	0	0	0	0	1	1	0	1	2	0
Ograniczenie rozwoju turystyki na obszarach znajdujących się dotychczas pod największą presją	1	2	2	0	1	2	0	1	0	1
Modernizacja istniejącej infrastruktury turystycznej zamiast rozbudowy nowej	1	0	1	0	1	0	0	1	3	1
Prowadzenie monitoringu istniejącego ruchu turystycznego	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
Prowadzenie monitoringu wpływu turystyki na środowisko	1	0	2	2	3	3	3	3	3	0
Ocena wpływu proponowanych zmian rozwoju turystyki na możliwości równoważenia rozwoju	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Współpraca na wszystkich poziomach (lokalnym, regionalnym, transgranicznym)	0	0	0	0	0	1	0	1	3	0
Prowadzenie edukacji ekologicznej	2	0	0	0	0	1	0	3	3	0
Suma punktów	9	5	8	4	9	11	5	13	17	4

Ocena poziomu wdrażania zasad turystyki zrównoważonej: 0 – brak wdrażania, 1 – niski, 2 – średni, 3 – wysoki

Źródło: Opracowanie własne

Source: Authors' study

Wnioski – zalecenia dla równoważenia turystyki w parkach krajobrazowych

Dotychczasowy rozwój oraz perspektywy turystyki w wybranych parkach krajobrazowych cechują się znacznym zróżnicowaniem. W związku z tym, w poszczególnych grupach parków pod względem stanu rozwoju turystyki należy stosować różne strategie i instrumenty służące realizacji funkcji turystycznych. Ich zwornikiem powinny być zasady zrównoważonego rozwoju turystyki, stosowane w różnych parkach ze zmienną intensywnością w czasie i przestrzeni. W procesie tym istotną rolę powinny pełnić zarządy parków krajobrazowych i współpracujące z nimi instytucje. Poniższe zalecenia mogą być pomocne we wdrażaniu tych zasad:

1. Podstawą dla zrównoważonego rozwoju turystyki na terenie parku krajobrazowego powinien być starannie opracowany plan ochrony. Warunkiem jego poprawności jest przeprowadzenie badań monitorujących stan środowiska, wielkość i tendencje zmian ruchu turystycznego oraz presję turystów na środowisko, w tym również określenie wskaźników chłonności i pojemności turystycznej obszaru lub zgromadzenie danych

- w tym zakresie przygotowanych przez inne instytucje. Na tej podstawie powinno opierać się formułowanie celów i zadań rozwoju turystyki. Żaden z wybranych do analizy parków nie posiadał kompletnych i aktualnych danych dotyczących tej problematyki. Nie dziwi więc, że w większości planów ochrony nie zaproponowano konkretnych działań i zaleceń odnoszących się do rozwoju turystyki, ograniczając się głównie do opisu walorów turystycznych.
2. Ważnym warunkiem umożliwiającym skuteczniejsze zarządzanie turystyką w parkach krajobrazowych jest zwiększenie wpływu organów administrujących na podejmowane decyzje. Zarządy powinny dysponować możliwością analizowania, oceny i wprowadzania zmian do planów zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gmin i projektów inwestycji planowanych w granicach parków. Cele i zadania parków powinny być zbieżne z celami rozwojowymi społeczności lokalnych, chociaż – również w odniesieniu do rozwoju turystyki – osiągnięcie pełnego kompromisu nie zawsze jest możliwe. W jednych przypadkach działania zarządów parków spotykają się z ich częściową akceptacją (np. powstrzymanie budowy dwóch wyciągów krzesełkowych przez zarząd PK Góry Opawskie we współpracy z administracją Lasów Państwowych), w innych – działania zarządów są postrzegane przez mieszkańców i władze samorządowe negatywnie, w związku z utrudnieniami lub ograniczeniami w zagospodarowaniu przestrzennym (jak w PK Mierzeja Wiślana i PK Pojezierze Łęczyńskie). Aby powstrzymać kierunki rozwoju turystyki szczególnie kolidujące z celami ochronnymi parków, a w dalszej – nie przez wszystkich dostrzeganej – perspektywie szkodzące również rozwojowi turystyki, zarządy parków powinny posiadać większe kompetencje administracyjno-prawne.
  3. Zrównoważony rozwój turystyki w parkach krajobrazowych nie jest możliwy bez zaangażowania lokalnych społeczności i czerpania przez nie realnych korzyści z turystyki. Najkorzystniejszy z tego punktu widzenia jest rozwój agroturystyki, dającej zatrudnienie mieszkańcom, opartej na pobytach indywidualnych lub realizowanych w małych grupach, przyjaznej środowisku. Badane parki również pod tym względem cechują się dużym zróżnicowaniem, od ponad 20% udziału kwater agroturystycznych w ogólnej liczbie miejsc noclegowych do poniżej 10% w takich parkach, jak: Łagowski, Pojezierze Łęczyńskie, Kazimierski i Chęcińsko-Kielecki. Duże perspektywy stwarza również turystyka przyrodnicza i ekoturystyka (np. „birdwatching” – obserwacje ptaków) oraz turystyka kulturowa, stanowiące kierunki rozwoju właściwe dla parków krajobrazowych i z reguły w pełni zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju.
  4. Większą uwagę należy skierować na edukację i promowanie zachowań proekologicznych wśród turystów i społeczności lokalnych parków. Wynika to ze zróżnicowania poziomu ich kultury i utożsamiania się z terenem parków, uzależnionego od historii rozwoju i tradycji tych społeczności. Powszechny brak świadomości ujemnego wpływu działalności człowieka na środowisko (np. nielegalnego odprowadzania ścieków do wód i gruntu) z reguły prowadzi do degradacji walorów przyrodniczych i krajobrazowych, decydujących o atrakcyjności terenu. Przykłady można obserwować w wielu parkach, np. Pojezierza Łęczyńskiego, gdzie samorząd lokalny, zezwalając na zbyt intensywną zabudowę letniskową, nie przewidział spadku atrakcyjności obszaru wynikającego z chaotycznej zabudowy i zanieczyszczenia wód gruntowych oraz jezior z nieskanalizowanych terenów. Kolejny raz potwierdziła się zasada, że szybkie, krótkotrwałe korzyści ekonomiczne, czerpane przez wąskie grupy interesu, mogą doprowadzić do trudno odwracalnego zubożenia zasobów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych, stanowiących dobro ogólnospołeczne.

Literatura

- Badora K. 2008. Problemy ochrony krajobrazów wiejskich na przykładzie Opolskich Parków Krajobrazowych. W: Krajobrazy Polski – nasze dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe na przykładzie opolskich parków krajobrazowych. Zespół Opolskich PK, Góra Św. Anny
- Broda M. 2005. Wybrane konflikty w parku krajobrazowym „Orlich Gniazd” oraz w obrębie jego otuliny przejawem antropopresji na obszarach prawnie chronionych. W: A. Hibszer, J. Partyka (red.) Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony, PTG, Ojcowski park Narodowy, Sosnowiec-Ojców, p.153–163.

- Butler R. W. 1980 The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. *The Canadian Geographer*, Nr 1, p. 5–12.
- Butler R. W. 1991. Tourism, environment and sustainable development. *Environmental Conservation* 18(3), p.201–209.
- Chmielewski J. (red.) 2000. Plan Ochrony Sobiborskiego Parku Krajobrazowego. Diagnoza stanu środowiska. cz. I. Lublin, materiały niepubl.
- Cieszewska A., Siateczka E. 2009. Operat zagospodarowania turystycznego. Plan Ochrony Chęcińsko-Kieleckiego Parku Krajobrazowego, cz. I Diagnoza Stanu. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa
- Deklaracja Berlińska „Różnorodność biologiczna i zrównoważona turystyka”. 1997. Międzynarodowa Konferencja Ministrów Ochrony Środowiska, Berlin
- Harasimiuk M., Michalczyk Z., Turczyński M. (red.) 1998. Jeziora łączyńsko-włodawskie. Monografia przyrodnicza. UMCS, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Lublin
- Kistowski M. 2004. Wybrane aspekty zarządzania ochroną przyrody w parkach krajobrazowych. Uniwersytet Gdański, Bogucki Wyd. Naukowe, Gdańsk–Poznań
- Kistowski M. 2009. Wpływ istniejącego i planowanego zagospodarowania przestrzennego na środowisko przyrodnicze i krajobraz Mierzei Wiślanej. W: M. Turek (red.) Problemy turystyki morskiej i regionów nadmorskich. Europejska Szkoła Hotelarstwa, Turystyki i Przedsiębiorczości, Szkoła Wyższa w Sopocie, p. 41–65.
- Kistowski M., Śleszyński P. 2010. Presja turystyczna na tle walorów krajobrazowych Polski. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG* nr 14, p. 36–51.
- Kowalczyk A. 1997. Geografia turystyki. UW, Warszawa, p. 175.
- Kowalczyk J. 2011. Modele turystyki w wybranych parkach krajobrazowych w świetle zasad turystyki zrównoważonej. Praca magisterska wykonana w Instytucie Geografii UG pod kier. M. Kistowskiego. Uniwersytet Gdański, Gdańsk
- Michalak L. 2000. Stan zagospodarowania turystycznego i perspektywy rozwoju rekreacji. W: T. J. Chmielewski (ed.) Plan Ochrony Sobiborskiego Parku Krajobrazowego. Diagnoza stanu środowiska. cz. I. Lublin, materiały niepubl.
- Mika M. 2004. Turystyka a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego. IGIGP UJ, Kraków
- Nowacka M. 1992. Kazimierski Park Krajobrazowy. W: T. Wilgat (red.) System obszarów chronionych województwa lubelskiego. Wyd. UMCS, Lublin
- Piekarski R. 2005. Plan Ochrony Łagowskiego Parku Krajobrazowego. Operat zagospodarowania turystycznego. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa, Gorzów Wielkopolski
- Plan ochrony dla Mazurskiego Parku Krajobrazowego. 2010. Załącznik do Uchwały Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn
- Plan Ochrony. Kazimierski Park Krajobrazowy. Operat generalny. 1998. Zakład Planowania Przestrzennego IGPIK, Pracownia w Lublinie
- Projekt Planu Ochrony Parku Krajobrazowego „Mierzeja Wiśłana”. 2006. Zarząd Parku Krajobrazowego Mierzeja Wiśłana, Stegna
- Radwan S. et al. 1993. Plan Ochrony Park Krajobrazowy „Pojezierze Łęczyńskie”. Dokument syntezy planu. Zakład Planowania Przestrzennego IGPIK, Lublin, materiały niepubl.
- Warszyńska J. (red.) 2006. Turystyka zrównoważona na obszarze Beskidów Zachodnich. Studium uwarunkowań i barier rozwoju. Wyd. IGSMiE PAN, Kraków
- Wyszyński M. 2010. Plan Ochrony Parku Krajobrazowego „Góry Opawskie”. Operat zagospodarowania turystycznego. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa–Opole